

De vuurtoren van Texel

Eierland

door Peter Kouwenhoven / Nederlandse Vuurtoren Vereniging (www.vuurtorens.org), oktober 2023

Gedeelte van de kaart van Kikkert met daarop de strandingen die tussen 1848 en 1860 rondom Eierland hebben plaatsgevonden.

Cultuurhistorische waarden

- Type object / nautische functie:

Vuurtoren / verkenningsschicht

- Leeftijd van het object:

Gebouwd in 1863-1864.

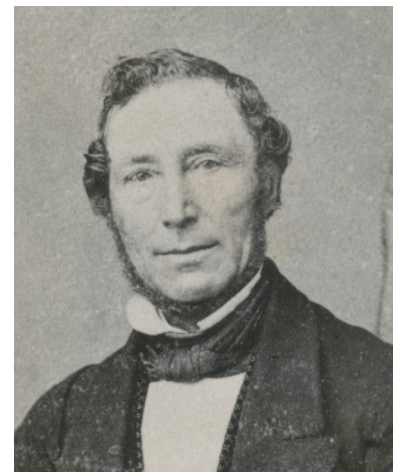
- Historische betekenis van het object en zijn omgeving:

Halverwege de negentiende eeuw ontstond er discussie over het oprichten van een vuurtoren op Texel. Bij Den Helder en op Vlieland brandde al enkele eeuwen een vuur maar daartussen, ter hoogte van het Eierlandse Gat bleef een donkere ruimte bestaan. Al heel lang klaagden gezagvoerders van schepen over het gemis van een kustlicht. Het zeegebied bij Eierland was een uiterst gevaarlijke plaats voor passerende schepen. In 1852 schreef Tekele Rijnsz. Zwaal, oud stuurman en in die tijd leraar op Texel, samen met de heer Dalmeijer, schipper van de reddingboot, een artikel in een nautisch tijdschrift: "Iets over de noodzakelijkheid van een kustlicht op Texel". Zwaal en Dalmeijer stelden voor om een kustlicht te plaatsen bij De Koog, dat als baken kon dienen voor de route van Rotterdam naar Hamburg en voor het aanlopen van het Eierlandse Gat. De minister van Marine vond een kustlicht echter niet nodig omdat de lichten van Terschelling, Vlieland en Huisduinen bij de Eierlandse Gronden goed te zien waren en er slechts een zeer kleine donkere ruimte overbleef, die van weinig betekenis was. De minister erkende eind 1852 wel dat de verkenning van de Eierlandse Gronden inderdaad moeilijk was en dat daarom het oprichten van houten kapen, voorzien van schermen, op de Robbebol – de westpunt van de Hors van Vlieland – en bij het dorp de Koog op Texel dienstig was. Dat dit een weinig bevredigende oplossing was werd pijnlijk geïllustreerd door de vele scheepsrampen die nadien nog plaatsvonden. Met name 1860 was een rampjaar.

Een vurig voorvechter van een nieuwe vuurtoren was de Texelaar Johannes Ludovicus Kikkert, notaris, griffier van het kantongerecht en lid van de Provinciale Staten. Hij bracht een in 1860 kaart uit met een inventarisatie van alle scheepsstrandingsen in de laatste 12 jaar. Van 1848 tot en met 1860 waren er op de Texelse kust maar liefst 72 schepen vergaan. Hij schreef bovendien een boek: "Kust in gevaar". Hiermee wilde hij de discussie over een vuurtoren op Eierland nieuw leven inblazen. Kikkert pleitte voor een vuurtoren op de noordpunt van Texel.

Het voortdurend ageren van Kikkert en de druk vanuit andere instanties leidde er uiteindelijk toe dat op 14 januari 1863 bij koninklijk besluit werd bepaald dat er een vuurtoren zou worden gebouwd en dat tevens de bestaande verlichting op Terschelling en Vlieland zou worden gewijzigd.

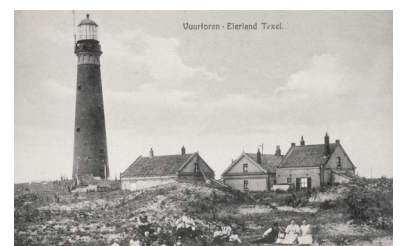
Quirinus Harder, bouwkundige bij het Loodswezen, maakte het ontwerp voor de nieuwe vuurtoren: een ronde, stenen toren van 30 meter hoog met een stenen omloop en een gietijzeren balustrade. De lantaarnkuip zou worden opgebouwd met gietijzeren platen

Johannes Ludovicus Kikkert.

De vuurtoren en vier lichtwachterswoningen omstreeks 1900. De lantaarn is nog het origineel uit 1864.

Het vuurtorencomplex in 1910. De oorspronkelijke lantaarn is in 1907 vervangen.

en ook de trappen in de toren en het hek om de toren zouden in ijzer worden gegoten. De bouw van de toren en drie gebouwen voor de Dienst der Verlichting werd op 1 april 1863 aanbesteed aan A. Saret Jacz. te Sliedrecht. Door diverse problemen tijdens de bouw was de toren pas op 20 mei 1864 zover gereed dat de lantaarnkuip en de lantaarn geplaatst konden worden. Op 27 mei 1864 tekende de minister het contract met IJzergieterij en -Pletterij Enthoven & Co, te Den Haag voor het vervaardigen en plaatsen van de lantaarn, het demonteren van de optiek van de Brandaris op Terschelling, het vervoeren ervan naar Texel en het plaatsen op de vuurtoren van Eierland. Deze optiek, een draaiend stelsel van Fresnellenzen van de tweede grootte, gefabriceerd door Rijksgeschutgieter Maritz en Zn. uit Den Haag, was in 1835 het eerste draailicht dat in Nederland werd geplaatst. Het bestond uit acht lenspanelen die één keer per acht minuten ronddraaiden. De lichtbron was een driepitspetroleumlamp.

De Brandaris kreeg in plaats van het daar verwijderde draailicht een vaste optiek van de eerste grootte. Tegelijkertijd kreeg het licht van Vlieland een rode sector aan de westzijde en een duistere sector naar het noorden. Daardoor was het uitsluitend dienstig voor het bevaren van het Stortemelk en het Noordoostgat van de Vlierede. Op 1 november 1864 werden de aangepaste lichten op Texel, Vlieland en Terschelling tegelijk ontstoken. Op alle drie de eilanden vonden plechtigheden plaats.

Hoewel het in de Tweede Wereldoorlog op Texel lange tijd relatief rustig was, bracht het staartje van de oorlog toch nog groot onheil. Op 6 februari 1945 arriveerde het 822ste Georgische Infanteriebataljon op het eiland. De Georgiërs waren krijgsgevangenen die min of meer gedwongen werden aan Duitse zijde mee te vechten. Als ze dat weigerden zouden ze gedood worden.

Op 5 april 1945 kregen de Georgiërs het bevel Texel de volgende dag te verlaten om aan het oostfront te gaan vechten. Het einde van de oorlog was reeds in zicht. De Georgiërs realiseerden zich dat ze onmogelijk in hun vaderland konden terugkeren als handlangers van de vijand. Ze moesten dus snel actie ondernemen om zich te rehabiliteren. In de nacht van 5 op 6 april kwamen ze daarom in opstand tegen hun 'wapenbroeders', onder aanvoering van de Georgische commandant Sjalwa Loladze. 'Dag der geboorte' werd deze operatie genoemd. Met steun van het ondergrondse verzet op Texel hadden ze aanvankelijk succes maar de Duitsers haalden versterking en dreven de Georgiërs naar de noordpunt van het eiland, waar ze zich verschansten in de vuurtoren. De toren werd hevig onder vuur genomen en zwaar beschadigd. Georgiërs die dit beleg overleefden werden later alsnog door de Duitsers gefusilleerd. Ook de Texelse bevolking moest het ontgelden. Uit wraak werd ook een aantal eilanders geëxecuteerd. Uiteindelijk zijn er 117 Texelaars, tussen de 482 en 565 Georgiërs en minstens 600 Duitsers omgekomen. De Georgische begraafplaats 'Loladse' bij Den Burg herinnert ons aan deze tragische gebeurtenis.

Na de oorlog werden plannen gemaakt om de vuurtoren te herstellen. Men koos ervoor om de beschadigde schacht te versterken door er een nieuwe mantel van beton omheen te construeren. Deze werd afgedekt met een gemetselde laag van bakstenen. De nieuwe mantel werd met vloertjes van gewapende beton met de oude schacht verbonden. Tussen de wanden bleef een open ruimte bestaan. Het ontwerp voor de vernieuwde toren werd gemaakt door bouwkundig hoofdbambtenaar bij het Loodswezen W. van der Schaaf. Hij had daarbij de opdracht gekregen om in de toren een uitkijklokaal voor de kustwacht aan te brengen, ter vervanging van de zwaar beschadigde uitkijkpost die naast de vuurtoren stond.

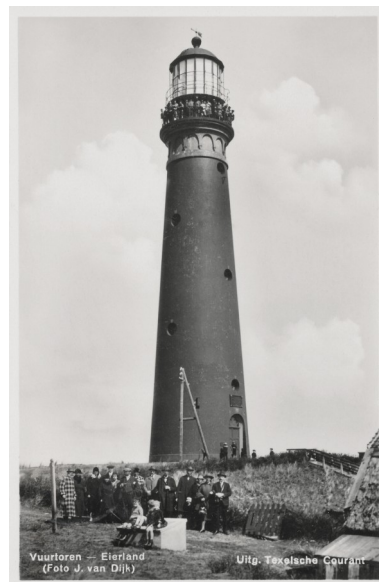
Op 7 juli 1947 werd de verbouwing bij openbare inschrijving gegund aan Gerrit Groot te Den Helder. De werkzaamheden vonden grotendeels plaats in 1948. Het bovenste deel van de oude schacht werd afgebroken, om plaats te maken voor een achthoekige betonnen opbouw met onderin schuinstaande uitkijkvensters.

In 1947 heeft het bedrijf Kennemer uit Beverwijk het zwaar beschadigde lichthuis van de toren gehaald, daarna hersteld en gewijzigd. Na het gereed komen van de toren werd het op de betonnen bovenbouw bevestigd. Dit bedrijf plaatste ook de nieuwe optiek: een bundellens van de derde grootte, geleverd door Barbier, Bénard et Turenne uit Parijs.

Architectuurhistorische waarden

- *Bijzonder belang van het object voor het oeuvre van architect of bouwmeester:*

Quirinus Harder (1801-1880), geboren in Rotterdam, begon op twaalfjarige leeftijd als sjouwer bij de Rijkswerf in Vlissingen. Tien jaar later klom Harder op tot klerk en in

De vuurtoren omstreeks 1930.

Na de opstand der Georgiërs bleef de vuurtoren zwaar beschadigd achter. De lichtwachterswoningen lagen volledig in puin.

De beschadigde vuurtoren en de eveneens beschadigde kustwachtpost in 1947.

De vernieuwde vuurtoren en een van de nieuwe lichtwachterswoningen in 1955.

1836 was hij tekenaar eerste klasse. Bij de Rijkswerf viel Harder op door zijn vaardigheid met ijzer in zijn scheepsontwerpen. Hij had het beroep in de praktijk geleerd. Een opleiding tot bouwkundig ingenieur heeft hij nooit gehad. In 1854 werd Harder benoemd tot bouwkundige bij de Dienst van het Loodswezen en verhuisde hij met zijn gezin naar Den Haag. Hij was de opvolger van Leendert Valk, een andere vuurtorenontwerper van naam.

De vuurtoren van Texel is de enige stenen vuurtoren die Harder heeft ontworpen. Daarna maakte hij alleen nog maar gebruik van gietijzer. In totaal ontwierp hij zesentwintig vuurtorens, waarvan tien voor de Nederlandse kust en zestien voor Nederlands-Indië. Bovendien construeerde hij tientallen kleinere lichtopstanden en een aantal zee-kapen, waaronder de IJzeren Kaap bij Oostereind, op Texel. Na een productief werkzaam leven overleed Quirinus Harder in oktober 1880. Zijn naaste medewerker, de bouwkundige A.C. van Loo, had inmiddels zijn werk overgenomen.

- *Bijzonder belang in verband met materiaalgebruik en bouwtechniek:*

De vuurtoren van Texel is een van de acht nog bestaande ronde bakstenen vuurtorens in Nederland. Deze zijn alle gebouwd in de periode 1822-1864. De toren van Texel is de laatste in deze reeks. Het is de enige vuurtoren waar een nieuwe mantel omheen is gebouwd.

Ten gevolge van het gebruik van niet al te beste materialen bij de verbouwing na de oorlog liet de gemetselde buitenmantel al vrij snel veel water toe. De toren raakte met de jaren steeds verder in verval. In 1970 was de situatie zodanig slecht dat een algehele restauratie noodzakelijk werd. Betonconstructies werden hersteld en bedekt met een twee centimeter dikke laag spuitbeton met granietinslag. Een scheur in de schacht werd gevoegd.

Na deze restauratie ontstonden er opnieuw scheuren in de buitenmantel. Deze werden in 1983 en 1987 geïnjecteerd. De gedichte scheuren bleven als donkere littekens achter op de grijze ondergrond. In 1996 zijn deze barsten met spuitbeton gevuld en werd de mantel vuurrood geschilderd. Na het aanbrengen van de nieuwe verflaag bleek dat de verfleverancier vergeten was een zonnfilter toe te voegen. Al snel werd het rood bleker en verkleurde het naar roze. In de volksmond kreeg de vuurtoren de bijnaam 'homomonument'. In 2004 is een nieuwe dieprode verflaag aangebracht, die er nu nog steeds fris uitziet.

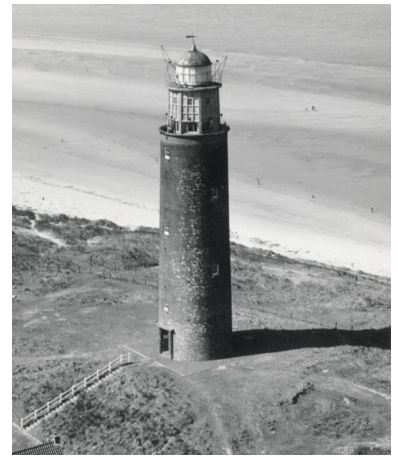
De achthoekige betonnen opbouw die in 1948 op de toren is geplaatst is niet uniek. In hetzelfde jaar is op de nieuwe vuurtoren van het Westhoofd op Goeree een identieke opbouw geplaatst.

- *Aanwezigheid originele optiek en lichtbron:*

Het oorspronkelijke, van de Brandaris afkomstige draailicht werd in 1883 vervangen door een krachtiger draailicht van de tweede grootte. Het was opnieuw een tweedehandsje, dit keer afkomstig van de vuurtoren van West-Schouwen. Rijksgeschutgieter Maritz en Zoon had deze daar in 1840 geïnstalleerd. Dit was ook weer een langzaam draaiende optiek bestaande uit acht lenspanelen, met bovenin reflecterende spiegels. In 1907 werd er opnieuw een verandering doorgevoerd in de verlichting. De draaiende optiek werd vervangen door een vaste optiek van de derde grootte, met een daaromheen draaiend stelsel van verticale smalle schermen, waardoor het licht met een bepaalde regelmaat werd verduisterd. Het lichtkarakter werd OcW5s, ofwel elke 5 seconden een korte verduistering van het witte licht.

Voor dit lichttoestel was een grotere lantaarn nodig. De firma Penn & Bauduin uit Dordrecht had daarom de opdracht gekregen om de oude lantaarn af te breken en op de bestaande gietijzeren kuip een gietijzeren vloer met een omloop te construeren. Daarop werd een lantaarn met een grotere diameter geplaatst. Op de onderste omloop werden tevens een tochtportaal en een kustwachthuisje van geslagen ijzer gebouwd. Het nieuwe licht – een petroleumgloeilicht – werd op 4 januari 1908 voor het eerst ontstoken.

Petroleum heeft het nadeel dat het niet zo'n schone brandstof is, waardoor in de loop van de tijd de uitstroomopening van de vergasser vervuult en de lichtopbrengst vermindert. Het Proefstation van 's-Rijkskustverlichting in Scheveningen slaagde er in een veel schonere brandstof te ontwikkelen: pharoline. Eierland was de eerste vuurtoren in Nederland die het nieuwe pharolinegloeilicht kreeg. Het werd op 10 juli 1911 in gebruik genomen.

De vuurtoren in 1969.

Het vuurtoren begin jaren negentig, met gerepareerde scheuren in de mantel.

De verkleurde vuurtoren in 2003.

De in 1907 geplaatste lantaarn en lantaarnkuip.

In 1927 was het opnieuw nodig om het lichtkarakter van de vuurtoren van Texel te veranderen. Het eerste, van de Brandaris afkomstige lichttoestel, zou weer terugkomen, maar in gewijzigde vorm. In het proefstation in Scheveningen werden drie van de acht lenspanelen verwijderd, waardoor een groepschitterlicht werd verkregen dat 5 schitteringen per 15 seconden toonde: GS(5)W15s. Op de oude uurwerkkast werd een draaitafel met kogellager gemonteerd die elektrisch werd aangedreven. Het oorspronkelijke uurwerk met hanggewicht werd als reserve gehandhaafd. De lichtbron was een Brandarislamp van 4.000 watt. De lichtsterkte was 1,2 miljoen kaars. In augustus 1927 werd dit nieuwe licht voor het eerst ontstoken. Deze optiek is tijdens de opstand der Georgiërs kapot geschoten.

Het licht in de na de oorlog geplaatste optiek van de derde grootte, geleverd door Barbier, Bénard et Turenne uit Parijs, is op 24 maart 1950 voor het eerst ontstoken. Het lichtkarakter is elke 10 seconden 2 witte schitteringen: FI(2)W10s. De lichtbron was in eerste instantie een Brandarislamp van 4.200 watt, met een propaangloeilicht als reserve. In 1981 kreeg de toren een lampenwisselaar met kwikjodidelampen van 2.000 watt en halogeenlampjes als reserve. Deze optiek functioneert nu nog steeds.

- *Aanwezigheid van authentieke elementen van het oorspronkelijke interieur en exterieur en (on)roerende zaken:*

Ter herinnering aan de officiële ingebruikname werd naast de ingang van de vuurtoren een kleine gedenksteen aangebracht met daarop de tekst: "Het licht voor het eerst ontstoken door J.L. Kikkert Notaris te Texel op 1 november 1864." Boven de ingang werd een grote gedenksteen ingemetseld met daarop de tekst: "Onder de regering van Willem III, tijdens het bestuur van de minister van marine W.J.G. ridder Huijssen van Kattendijke, op voorstel van de schout bij nacht J.F.A. Coertzen, inspecteur van het Loodswezen." De aan Kikkert herinnerende gedenkplaat verdween bij de verbouwing van 1948. Ook de gedenkplaat die oorspronkelijk boven de ingang was bevestigd kwam niet terug. Deze was door de beschieting van de Duitsers zwaar beschadigd. In de nis van de ingang van de toren kwam wel een nieuwe gedenkplaat, die herinnert aan de beschieting door de Duitsers en de herbouw in 1948.

Tijdens de restauratie van 1970 werd de kleine steen ter herinnering aan Kikkert teruggevonden en opnieuw ingemetseld, links naast de ingang. Er is bovendien weer een gedenkplaat boven de ingang geplaatst: een replica van de oorspronkelijke steen. De brokstukken van de oorspronkelijke gedenkplaat zijn in 2020 teruggevonden. Ze liggen nu in het depot van de Stichting Texels Museum.

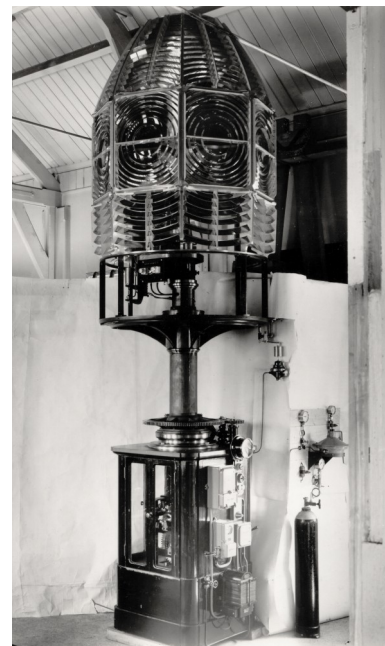
In de bunker naast de toren is in 1948 het noodaggregaat voor de elektriciteitsvoorziening van het complex geplaatst, evenals een hydrofoorinstallatie voor de watervoorziening. Omdat de toren ver van het dorp stond moest de watervoorziening zelf worden verzorgd. Deze bunker, die er nu nog is, zit verstopt in het duin. Een uit het duin omhoogstekende schoorsteen verraadt zijn aanwezigheid.

De gietijzeren wenteltrappen tussen de verschillende verdiepingen zijn nog de originele uit 1864. De in 1948 geplaatste betonnen opbouw op de toren is van een stalen trap voorzien. Het interieur van de kustwachtpost bovenin de toren is nog steeds in dezelfde staat als toen deze nog in gebruik was in de laatste decennia voor het opheffen van de verkeersbegeleidings- en kustwachttaken in 2006. De ramen van de wachtpost zijn in de jaren '90 vervangen door kunststof kozijnen met daarin dubbel glas. Voor het overige is het interieur afgestemd op het ontvangen van veel toeristen die de klim naar boven maken. Op de begane grond is een ontvangsthuis met balie en wat toeristische producten. Op de eerste omloop zijn veiligheidshekken geplaatst. De toeristen mogen niet naar binnen in de kustwachtruimte en mogen ook niet op de tweede omloop komen.

Ensemblewaarden

- *Aanwezigheid lichtwachterswoningen en andere objecten waarmee het object een eenheid vormt:*

In 1863 is opdracht gegeven voor de bouw van drie woongebouwen rond een rechthoekig plein aan de voet van de nieuw te bouwen vuurtoren: een opzichterswoning, een woning voor twee lichtwachters en een woning voor een lichtwachter en een magazijn. In de loop van 1864 kwamen deze woningen gereed. In 1887 kwam er nog een vierde woning bij.

Aanpassing van de optiek van Eierland in Scheveningen in 1927.

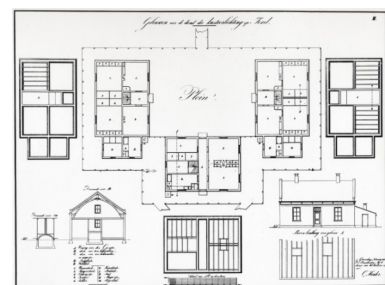
De gedenksteen links van de ingang.

De gedenkplaat boven de ingang.

De in 2020 teruggevonden brokstukken van de oorspronkelijke gedenkplaat.

Bestektekening uit 1863, van de eerste drie lichtwachterswoningen.

Deze vier lichtwachterswoningen werden tijdens de opstand der Georgiërs volledig verwoest. In 1948 werd begonnen met de bouw van twee nieuwe lichtwachterswoningen. Deze werden op 16 juni 1949 opgeleverd. Eind 1950 kwam een derde woning beschikbaar. In 1960 werd er ook nog een dubbele lichtwachterswoning gebouwd, door de firma Daalder te De Cocksdorp, naar het ontwerp van de chef van de bouwkundige dienst van het Loodswezen F. de Ruyter. Al deze woningen zijn er nog en worden nu particulier bewoond.

- *Bijzondere betekenis van het object voor het aanzien van de streek, stad of dorp:*

De vuurtoren is mede bepalend voor de identiteit van het waddeneiland. In het open, weidse duingebied van de noordpunt van het eiland is de rode toren al van verre zichtbaar. Het is een toeristische attractie van formaat en bovendien een tastbare herinnering aan de bewogen geschiedenis van het eiland.

Toekomstwaarde

- *Monumentenstatus:*

Rijksmonument sinds 1982, nr. 35278

- *Eigenaar en beheerder:*

De Staat der Nederlanden is eigenaar en Rijkswaterstaat is verantwoordelijk voor het onderhoud van de toren.

- *Huidig belang voor de scheepvaart:*

De vuurtoren is nog steeds van belang als verkenningssicht. De toren heeft in 2006 zijn verkeersbegeleidings- en kustwachttaken verloren en is sindsdien niet meer bemand.

- *Alternatief gebruik van het object en toegankelijkheid:*

Sinds 2009 exploiteert de Stichting Texels Museum de openstelling voor publiek. Meer dan honderdduizend bezoekers beklimmen jaarlijks de 118 traptreden om bovenin van het uitzicht te genieten.

- *Binding met de lokale bevolking:*

De vuurtoren is voor de lokale bevolking het symbool voor het eiland. De VVV, de apotheek, Stella fietsenverhuur, de bierbrouwerij en diverse andere organisaties maken reclame voor hun producten met de vuurtoren als symbool.

- *Onderhoudstoestand:*

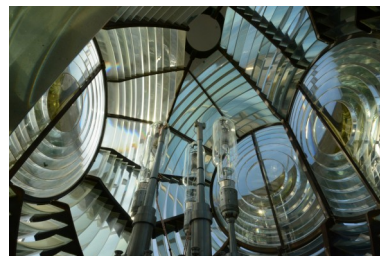
De onderhoudstoestand is goed. De rode verflaag aan de buitenkant van de toren is weliswaar alweer een beetje flets maar is nog in goede staat. De toren is in 2004 voor het laatst geverfd. De binnenkant van de toren wordt goed onderhouden door de Stichting Texels Museum. De trappen, die druk worden belopen, worden jaarlijks van een nieuwe verflaag voorzien.

- *Bedreigingen:*

Geen.

Het vuurtorencomplex in 2005, met de lichtwachterswoningen die na de Tweede Wereldoorlog werden gebouwd.

De optiek van 1950, met een moderne lampenwisselaar met kwikjodidelampen.

